

Dospiva, David

Thomae Cisterciensis – In Cantica canticorum commentarii, Libri quinque

Studia historica Brunensia. 2013, vol. 60, iss. 1-2, pp. [77]-91

ISBN 978-80-210-7685-3

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/132817>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DAVID DOSPIVA

THOMAE CISTERCIENSIS – IN CANTICA CANTICORUM COMMENTARII, LIBRI QUINQUE¹

Abstract:

This article describes the manuscript of Thomas Cisterciensis Commentaria in Cantica canticorum, which is deposited in the library of Royal Canonry of Premonstratensians at Strahov.

Key words:

manuscript, writer, Thomas Cisterciensis, folio, Strahov, song of songs

Každý z nás jistě ví, ať už zde hovořím o univerzitním profesorovi či začínajícím vysokoškolském studentovi, že kvalitní výzkumné práci musí vždy předcházet důkladná heuristická příprava. Mnohdy nás může zavést jiným směrem, než se chceme ubírat, nebo dokonce zjistíme, že čas, který jsme strávili nad objasňováním určité otázky, je ztracený, neboť výsledky nezapadají do naší koncepce. I v tomto případě je však zevrubná příprava důležitá, jelikož nám alespoň vytyčí směr, kterým se ubírat, respektive neubírat. Také tato krátká stať má pouze heuristický charakter. Její výsledky se naplno projeví v připravované dizertační práci o cisterciáckých písemných památkách 13. století. Výsledky této krátké analýzy zde budou sledovány v širším kontextu.

---

¹ Ediční zpracování kompletního Komentáře k Písni písní Tomáše Cisterciáka viz *Patrologiae latinae cursus completus CCVI* (= PL). edd. Jacques Paule Migne. Paris 1853, col. 9–861; strahovský rukopis jmenován v Stegmüller, Friedrich: *Repertorium Biblicum Medii Aevi 5: Commentaria: anonyma P–Z*. č. 8195, s. 375, Madrid 1955.

V následujících řádcích představím zatím nepříliš známý rukopis Tomáše Cisterciáka² *In Cantica canticorum*³ *commentarii, Libri quinque*,⁴ který se dnes nachází v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.⁵ Pozornosti odborné veřejnosti unikal zejména proto, že do dnešního dne není zachycen v žádném katalogu. Připravovaný katalog rukopisů Královské kanonie premonstrátů na Strahově Jiřího Pražáka⁶ a Bohumila Ryby⁷ se bohužel do dnešního dne nedočkal svého dokončení. Zmínku o uložení v knihovně strahovského kláštera podává pouze zdejší archivář a knihovník Ervín Antonín Weyrauch (1803–1865),⁸ který však mylně uvádí jako autora Tomáše Aquinského a datuje jej do poslední čtvrtiny 14. století. Tuto hranici posuňme ale o století dříve, přesněji pak do poloviny nebo druhé poloviny 13. století.

Strahovský exemplář DA III 6 obsahuje na 121 foliích místy perforovaného pergamenu prvních pět knih komentáře k Písni písní Tomáše Cis-

² *Lexikon für Theologie und Kirche* 9. Freiburg in Breisgau – Basel – Rom – Wien 2000³, col. 1527, *Thomas Cisterciensis*.

³ O exegezi Písně písní cisterciáckých mnichů přehledně O h l y, Friedrich: *Hohehied-Studien. Grundzüge einer Geschichte der Hoheliedauslegung des Abendlandes bis um 1200*. Wiesbaden 1958 (Schriften der wissenschaftlichen Gessellschaft an der J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main, Geisteswissenschaftliche Reihe 1), s. 135–205; a R i e d l i n g e r, Helmut: *Die Makellosigkeit der Kirche in den lateinischen Hoheliedkommentaren des Mittelalters*. Münster 1958 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen, Bd. 38, Hf. 3) s. 155–181.

⁴ Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sg. DA III 6.

⁵ O historii strahovské knihovny blíže P r a ž á k, Jiří: *Pozůstatky Strahovské knihovny 12. století*. In: J. Pražák: Výbor kodikologických a paleografických rozprav a studií. Praha 2006, s. 221–226 (původně otištěno In: Strahovská knihovna 5–6. 1970–1971, s. 59–66); dále t ý ž: *Z počátků Strahovské knihovny*. In: J. Pražák: Výbor. Praha 2006, s. 279–281 (původně otištěno In: Studie o rukopisech 13 (=StR). 1974, s. 169–171).

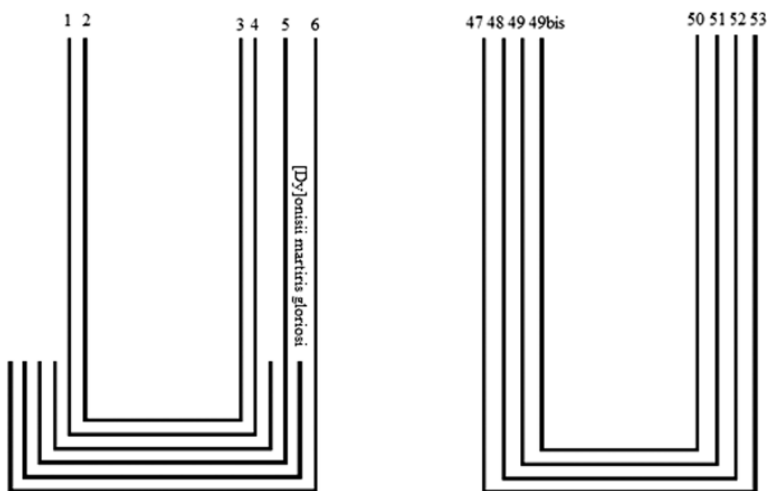
⁶ První dva svazky zpracovávané Jiřím Pražákem nebyly doposud vydané. Za poskytnutí Pražákovy přípravné práce bych rád poděkoval Mgr. Janu Pařezovi, Ph.D.

⁷ R y b a, Bohumil: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl 3. Strahovské rukopisy DF – DG (čís. 1236–1821). Praha 1979; t ý ž: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl 4. Strahovské rukopisy DH – DK (čís. 1822–2425). Praha 1970; t ý ž: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl 5. Strahovské rukopisy DL – DU, SIGMA, porůznu a výběr zlomků (čís. 2426–3286). Praha 1971; t ý ž: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl 6/2. Rejstřík k dílu 3, 4, 5 (k čís. 1236–3286). Praha 1979.

⁸ W e y r a u c h, Ervín, Antonín: *Geschichte und Beschreibung der königlichen Stift Strahöwer Bibliothek*. Prag 1858, s. 24.

terciáka *In Cantica canticorum commentarii*.⁹ Z obsahu na foliích 1^r–2^v vyplývá, že jsou rozděleny celkem do 58 kapitol. Pomineme-li dodatečně přivázaný zlomek liturgického textu z 15. století na začátku a zlomek listiny ze 14. století na konci, tvoří knižní blok celkem 16 složek. Na konci každé z nich jsou kustody dole uprostřed (v podobě „primus“, „secundus“, „III^{us}“, „III^{us}“, „V^{us}“, „VII^{us}“, „X“, „XV“), s výjimkou kustod na konci 6., 8., 9. a 16. složky, které chybějí. Jednotlivé archy jsou uspořádány v následujícím vzorci:

$$[\text{II} + 2 (6)]^1 + [14 \times \text{IV} (117)]^{2-15} + [\text{II} (121)]^{16}$$

Z defektů je třeba upozornit na odtržení části folia 121 a chybnou foliaci u f. 49 bis.

Manuskript je opatřen gotickou vazbou s dřevěnými deskami (14,5×21,5 cm) s vnějším zkosením, potaženou žlutohnědou vepřovicí. Plochu hlazené vepřovice zdobí jednoduché linkování, typické právě pro starší gotické vazby.¹⁰ Ze ztracené dírkové deskové spony se do dnešního dne zachoval otvor po trnu a otlak po kulaté podložce na přední desce a dva hřeby držící torzo pergamenového proužku na zadní. Rukopis má plochý hřbet s šitým kapitálkem a třemi výrazně vystupujícími dvojími vazy. K vnitřním rohům desek je přichycen kapitálek dvěma dřevěnými čepy, další tři se pak nacházejí uprostřed desek pod sebou. Ty slouží k zajištění

⁹ Komentář v původním znění obsahuje celkem 12 knih *PL CCVI*. col. 9–861.

¹⁰ N u s k a , Bohumil: *Typologie českých renesančních vazeb*. In: Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb. Liberec 1965, s. 23.

a zachycení šňůr, jež spojují a upevňují desky s korpusem. Na vnější straně přední desky se nalézá dosti vybledlý název díla *Super cantica canticorum – Thomas super cantica* (14. století); dále štítek s červenými iniciálkami *Pp* (17.–18. století); na vnitřní straně přilepeno exlibris Strahovské knihovny s platnou signaturou (20. století); na předním přidešti přivázan zlomek liturgického kodexu z 15. století, psaný ve dvou sloupcích, nyní odlepený a písmo obtisknuto na vnitřní straně desky – na straně verso ve spatii kolmo k řádkování dopsáno rukou 15. století *Thomas de Aquino. Super cantica canticorum subtiliter*.¹¹ Tamtéž mezi posledními dvěma řádky v col. „a“ dodatečně dopsáno rukou 15. století *Mariam matrem Christi*. Na hřbetu kodexu připevněn štítek s ručně psaným titulem *Doktoris Thomae Aquin: in Cantica* (17.–18. století). Na vnější straně zadní desky se v pravém horním rohu nachází štítek se současnou signaturou *D. A. III. 6.* (20. století). Na f. 1^r stará tužkou vepsána Strahovská signatura XII 25 a (19. století). Na f. 1^v a 7^v otisk starého Strahovského razítka z 19. století. Na f. 121^r se nalézá na pěti řádcích dnes již značně vybledlý nápis ze 14. století. K první složce jsou přivázány dva pergamenové proužky latinské listiny ze 14. století s patrnými zářezy po pečetních závěsech. Z textu dochován závěr datovací formule [*Dy*]onisiu martiris gloriosi. Za poslední složkou přivázan další zlomek německé pergamenové listiny ze 14. července 1330 se zářezy pro pečetní závěsy.

Mezi folií 1^r–85^v je text psán v rozpětí 32–34 řádků per extensum v zrcadle 10×15 cm ohraničeném od f. 15^v dvoulinkou o rozměrech 0,5–0,7 cm u hřbetu a 0,5 cm u vnějšího okraje s řádkovou distancí 0,4 cm. Od f. 86^v je Komentář rozdělen do dvou sloupců o 32 řádcích s textovým zrcadlem 10×15,4 cm, dvoulinkou 0,5–0,6 cm a šířkou jednotlivých sloupců col. „a“ o šířce 4,5–5 cm, col. „b“ o šířce 4,5–4,8 cm s řádkovou distancí 0,5 cm a spatiem 0,8–1,2 cm. U vnějšího a horního okraje místy dochovány vpichy po horizontálním a vertikálním linkování. První složka rukopisu byla seříznuta až po nalinkování, což dosvědčuje zčásti dochované prodírkování. U folií 67^r–68^v zřejmé stopy po slabinách zvířete.¹² Zrcadlo linkováno perem, nová platná foliace (tužkou na recto) nahoře vpravo.

Obsah díla DA III 6:

1^r–121ra [**Thomae [Cisterciensis], In Cantica canticorum commentarii. Libri quinque.**]

1^r–2^v [Capitula.] „In presenti pagina excellentiores sententias operis subsequentis capitulatim subnotare curavimus ... In primo ca-

¹¹ Odtud patrně pochází i mylné určení autorství jak Ervínem Antonínem Weyrauchem, tak i rukou ze štítku na hřbetu kodexu.

¹² O možnosti výskytu těchto deformací se zmiňuje i O l e k s á k , Peter: *Kodikológia*. Ružomberok 2007, s. 79.

pitulo tractatur de triplici osculo“ × „In LVIII° ... de gradibus ascensionis.“

3^r–121ra [Textus.] „Osculetur me osculo oris sui (Cant. 1,1) Hec est vox synagoge“ × „(LVIII) Gradus ascensionis ... qua a peccatis absolvamur ... mea“ ///

Na zhotovení strahovského rukopisu se podílely celkem tři hlavní písařské individuality, které si pro lepší orientaci označíme siglami A – C. Stejně jako je pro stanovení místa vzniku rukopisu důležitá identifikace autorů, může svázání ruky glosátora s určitým skriptoriem napomoci ke zjištění jak proveniencie samotné, tak i knihovny geneze.¹³ Za tímto účelem se zmíním i o ruce glosátora ze 14. století, která se ukrývá pod literou D. Nyní si shrneme celkovou produkci jednotlivých autorit:

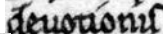

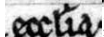
- **písař A** zahajuje práci na rukopisu obsahem díla na f. 1^r–2^v, dále píše na f. 3^r–81^r, glosy na f. 3^r–7^v, 9^v–11^r, 12^r–13^v, 14^v, 16^r–18^v, 19^v–25^r, 26^r–26^v, 27^v, 28^v, 29^v–35^r, 36^r, 37^v–38^v, 39^v, 40^r, 41^v–46^r, 47^r, 48^v, 49^r bis, 49^v bis–50^r, 51^r, 51^v, 53^r, 53^v, 54^v, 55^r, 56^r–61^r, 62^v–64^v, 65^v–68^r, 70^r–72^v, 73^v–75^r, 76^r–80^r, 81^r, také je autorem iniciál do 35. kapitoly
- **písař B** pracoval na f. 81^v–83^v, autor i marginálních poznámek na f. 81^r–83^r
- **písař C** píše na f. 84^r–121ra, marginální poznámky na f. 68^v, 85^r, 99^v, 115^v a vyhotovuje iniciály od 36. kapitoly
- **glosátor D** je autorem marginálních poznámek na f. 1^r–2^v (doplňuje čísla kapitol na foliích recto nahoře uprostřed a v obsahu a název 38. kapitoly na f. 2^r), 3^r, 13^r, 23^r, 33^r, 40^r, 48^r, 54^r a korekcí na f. 8^v ř. 18, 23^v ř. 13, 31^v ř. 1 aj.

Hlavní práce na vyhotovení rukopisu odvedl písař A, jeho styl však není příliš kvalitní. Celkový obraz ductu působí velmi neurovnaně, nestabilně. Neudrží jednotný modul a často mění postavení brka.¹⁴ Písař A disponuje dvěma typy písma, přechodnou karolinsko-gotickou minuskulou¹⁵ (pís-

¹³ Na důsledné rozlišování místa vzniku (Schriftheimat) a knihovny geneze rukopisu (Bibliotheksheimat) upozornil P r a ž á k , J.: *Ke studiu skriptorií a knihoven doby přemyslovské*. In: J. Pražák: Výbor. s. 252 (původně otištěno In: StR 12. 1973, s. 141–159).

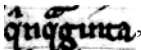
¹⁴ O základním písařském náčiní O l e x á k , P.: *Kodikológiá*. s. 68–69.

¹⁵ Shrnutí nomenklatury knižních písem podal P r a ž á k , J.: *Názvosloví knižních písem v českých zemích I*. In: J. Pražák: Výbor. Praha 2006 s. 119–134 (původně otištěno In: StR 4. 1965, s. 1–27); dále t ý ž : *Názvosloví knižních písem v českých zemích II*. In: J. Pražák: Výbor. Praha 2006, s. 135–152 (původně otištěno In: StR 5. 1966, s. 1–30).

mo hlavního textu) a gotickou diplomatickou minuskulou, vyskytující se v marginálních poznámkách.¹⁶ Projevují se u něj také dekadentní prvky karolínského minuskuly (minuskulní „d“ – „devotionis“ ; karolínského „et“ ; „e“ caudata – „ecclesia“ ; trojúhelníkovité

ukončení horních dotažnicových délek aj.), a nové, progresivní písmo gotické (unciální „d“ – „obedit“ ; tironské „et“ aj.). K charakteri-

stickým rysům této ruky náleží zejména neobvyklá podoba Mayerovy¹⁷ ligatury¹⁸ „de“ – „de triplici“ , kdy „e“ vychází z horní dotažnicové

délky mezi první a druhou linkou čtyřlinkového systému. Mimo ni je pro A typická ligatura „ct“,¹⁹ u níž ukončuje horní dotažnici smyčkou; dále pak zkracovací znaménko „ur“ , jehož koncová část je zvlněna jen velmi mírně – místy i v provedení arabské číslice „2“; zkrácení nadepsaným uzavřeným „a“ – „quinquaginta“ , z jehož hlavy vystupuje

vertikální tah vpravo; vodorovný tah všeobecného zkracovacího znaménka ohraničený „šikmými“ linkami; tironské „et“ a „est“ ; grafém „v“ opatřen na začátku slova smyčkou; prodloužení horizontální linky koncového minuskulního „r“; horizontálně seříznutý dřík minuskulního „d“; vidlicovité štěpení některých liter, např. „l“; prodlužování horních, častěji však dolních dotažnicových délek na prvním, respektive na posledním řádku folia.²⁰ Tento prvek lze chápat jako projev gotické diplomatické minuskuly, kterou využívá při psaní marginálních poznámek.

Tyto glosy v krátkosti osvětlují obsah příslušné části díla a odkazují na názvy kapitol, které pisař uvádí již na prvních dvou foliích. Hnědé ini-

¹⁶ Určení individuality marginálních či interlineárních přípisů bývá vždy velmi komplikované, jelikož často neobsahují přijatelný soubor prvků, které se dají kolacionovat s autoritami větších písemných celků. Pokud ovšem, jak tomu je i v případě A, glosoval uživatel větší část rukopisu, poskytuje dostatek informací k identifikování autora těchto přípisů.

¹⁷ O tom více Meyer, Wilhelm: *Die Buchstaben-Verbindungen der sogenannten gotischen Schrift*. Abhandlungen der kgl. Ges. der Wiss. zu Göttingen, philos. hist. Kl. N. F. I., Nr. 6. Berlin 1897.

¹⁸ Celkově ale využívá Mayerových ligatur jen zřídka, např. „pp“ aj.

¹⁹ O jejím významu při analýze písma G i l i s s e n , Leon: *L'expertise des écritures médiévales*. Recherche d'une méthode avec application à un manuscrit du XIe siècle: le Lectionnaire de Lobbes: Codex Bruxellensis 18018. In: Les publications de Scriptorium VI. Ghent 1973, passim.

²⁰ Viz např. folia 3^r, 6^v, 7^r, 14^v, 15^r aj.

ciály jsou jednoduše zdobené rostlinnými případně zoomorfními motivy. Poukázat lze i na vyboulení provázející iniciálu „F“ na f. 74^r. Pouze první iniciála „O“ na f. 3^r je rubrikovaná a uvnitř pravděpodobně v průběhu 14. století doplněna postavami čertů. Rubrikovány jsou také některé grafémy na f. 1^r–3^r. Pro zaznamenání textu, který má být čtenářem vyzpíván, využil písař A na několika místech (f. 10^v aj.) neumatické notace.²¹

Od folia 81^v pokračuje písař B (karolinsko-gotická minuskula), jehož podíl na vyhotovení rukopisu je minimální a končí foliem 83^v. Také je autorem glosovaných poznámek na foliích 81^r–83^r. Od A se liší především svým sklonem k vertikalitě a výraznějším zalamováním. K typickým rysům B se zařadí zejména tironské „et“ ; minuskulní i silně skloněné unciální

„d“ – „adredimendum“ ; koncové kulaté „s“ dosahující pod

linku řádku. Využívá stejného zkratkového repertoáru jako A, pouze tvary některých znaků se různí, např.: „ur“ v podobě rovnoměrné vlnovky; všeobecné zkracovací znaménko ukončuje šikmý tah pouze z pravé strany nebo oblouček směrem nahoru; nadepsané „a“ otevřené – „contra“ .

Ligatura „de“ – „de monte“ , tvoří stejně jako u A významný

prvek písařova duktu. Horní dotažnicové délky ukončuje trojúhelníkovitým nástavcem, který se někdy štěpí a vytváří vidlici. Dekadentní karolinské „et“ se v souboru písařova duktu vyskytuje velmi sporadicky. Rovněž mizí v předchozím případě dosti časté „e“ caudata.

Poslední z trojice hlavních písařů Tomášova rukopisu se skrývá pod siglou C. Používá dvojí typ písma, jednak karolinsko-gotickou minuskulu pro hlavní text a zběžnější pro listinný materiál lépe vyhovující gotickou polokurzívou. Jeho styl prokazuje silnou afinitu s A, zejména při tvorbě

některých signifikantních grafémů – ligatura „de“ – „corde“ ; tironské

„et“; velmi vysoko nasazené bříško litery „a“ – „sanat“ (lecdy budi dojem kurzívního tvaru); smyčka u „v“; horní dotažnicové délky s trojúhelníkovitým respektive vidlicovitým nasazením. Využívá obdobný zkratkový repertoár jako A respektive B s drobnými rozdíly při jejich kresbě

– nadepsané „a“ – „quam“ se shodným vertikálním tahem jako u A,

²¹ O ní blíže R y b a r i č , Richard: *Vývoj evropského notopisu*. Bratislava 1982; se zaměřením na české země H u t t e r , Josef: *Česká notace*. Neумы. Praha 1926; Týž: *Česká notace*. Nota choralis. Praha 1930.

zde ale také v otevřené formě – „quatuor“ ; „ur“ jako plynulá vlnovka; všeobecné zkracovací znaménko v podobě horizontálního, ničím neohraničeného tahu. Celkově horizontalizovaný písmový modul s archaickými prvky (minuskulní „d“ – „vidit“ ; dlouhé „s“ – „karitas“ .

i ve finální pozici) se stává důležitou součástí jeho projevu. Od A se liší stabilizovaným obrazem duktu a propracovaností jednotlivých tahů. Ubírá na archaičnosti, mizí „e“ caudata a karolinská forma „et“, naopak hojně aplikuje tironskou notu „est“ a častěji využívá Mayerových ligatur (kromě „de“ dále „or“, „oe“, „po“, „bo“ aj.). I C si značí a popisuje jednotlivé podkapitoly díla, nečiní tak jako v případě A marginálními glosami, nýbrž rubrikací přímo v hlavním poli. Rubrikaci využívá i u iniciál, které jsou jednoduché, bez komplikovaných ornamentálních figur, přesto dosti pečlivě kreslené z výzdoby. Lze poukázat především na vyboulení, jež doprovází některé z nich.²²

Z výše uvedeného je bezesporu zřejmé, že afinita hlavních písařů (A – C) Tomášova Komentáře se nedá popřít. Můžeme zde bezpečně rozlišit jak znaky typické pro dané, zatím bližší nespecifikované skriptorium (nejvýrazněji jej vystihuje Mayerova ligatura „de“), tak také individuální styl písařů, jež charakterizuje více či méně vyvinutý grafický projev. Střídání rukou se neděje v závislosti na skladbě jednotlivých složek a z toho plyne, že všechny tři hlavní individuality se při psaní rukopisu postupně střídaly. Rukopis nebyl tedy zpracováván současně všemi písaři najednou.

Na rozdíl od písařů A – C se glosátor D nepodílel na vyhotovení rukopisu, ale byl jeho uživatelem. Jelikož je autorem pouze glosovaných poznámek, není zde dostatek materie k detailnější analýze jeho osobitého duktu. Ze základního zmiňme alespoň následovné: písmo lze charakterizovat jako gotickou polokurzívu z přelomu 13. a 14. století. Glosátor D stále

zachovává některé minuskulní motivy (minuskulní „a“ – „tria“ , jehož horní bříško se téměř uzavírá; koncové kulaté „s“ – „hominis“ , i když výrazněji převažují nové progresivní prvky kurzívní (funkční smyčky u horních respektive dolních dotažnicových délek – „debet“ .

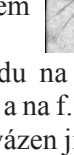
²² Např. f. 107vb, 117va, 119va aj.

spojité psaní některých grafémů; kurzívní „r“). Mimo jiné je i původcem některých korekcí v textu. Navíc doplnil text o čísla kapitol v obsahu, na hoře na stranách recto a na začátku každé kapitoly. Mezi uživatele kodexu ve 14. století patřila také ruka (označme si ji zde siglou E), která je autorem jediné marginální poznámky a to na f. 16^r.

Pro zjištění proveniencie a knihovní geneze rukopisu je bezpochyby důležitý kodikologický a paleografický rozbor. V případě iluminovaných, notovaných či dalších specifických manuskriptů je nutno aplikovat i kunsthistorické, muzikologické, případně jiné vědní disciplíny. Při zpracování příslušné památky za využití všech těchto disciplín musíme vždy dbát na to, abychom neopomenuli i zdánlivě nevýznamné doplňky. I sebebezvýznamnější kresby, značky, přípisky či jiné maličkosti, kterým zprvu nerozumíme a nedokážeme si je vysvětlit, je nutné zaznamenat a popsat. Komukoli jinému pak mohou třeba i ve zcela odlišné souvislosti, než s jakou jsme pracovali my, napomoci k vyjasnění určité otázky. Proto zde poukáží na některé „zdánlivé“ drobnosti, které by mohli při dalším bádání přinést cenné informace.

V průběhu staletí, kdy rukopis měnil své majitele a současně s tím i uživatele, se do něj dostávaly druhotné přípisky, které měly různý charakter. Ať už šlo o značky, kterými si čtenář zvýrazňoval pro něj důležité pasáže textu nebo různé ilustrace, zdobení či vyobrazení, která buď vůbec, nebo jen zdánlivě nesouvisela s dílem. Oba takové případy se vyskytují i ve strahovské památce. Značky, upozorňující na určité pasáže, se zde nacházejí hned v několika variantách. První z nich má podobu zkracovacího znaménka „er“ a setkáme se s ním pouze v části sepsané písařem A, který tak mohl být současně jeho autorem. Stejnou úlohu mělo i kurzívní uncíální

„d“ , jež provází celý rukopis, a v ojedinělých případech kříž . Vedle

těchto grafických značek sloužilo k zvýraznění textu i slůvko „nota“ , případně vyobrazená paže se vztyčeným ukazováčkem . Také

zmíněné ilustrace mají zde své zastoupení. Kupříkladu na f. 6^r vpravo spatříme olůvkem vyhotovený náčrtek neurčitého tvaru, a na f. 22^r dole opět zapomocí olůvka nakreslený klínový kříž. Ten je doprovázen již značně vybledlým nápisem *ex fad(..)*s.

Závěrem se zde pokusím o stručnou sondu, která nastíní knihovní genezi rukopisu a nadnese otázku, v jakém klášterním skriptoriu případně písařské dílně lze hledat původ předkládaného kodexu. Stačí nám jen letmý pohled do Tomášova díla, abychom poznali, že Strahovský klášter není

původním a ani jediným majitelem tohoto výkladu Písňe písni. Do zdejšího premonstrátského opatství se pravděpodobně dostal po zrušení cisterciáckého kláštera Zlatá Koruna během josefinských reforem v roce 1785.²³ Zlatokorunskou provenienci ohlašuje několik vlastnických poznámek: na f. 1^r rukou 15. století *Liber Coronensis*, na f. 121^r rubrikovaná provenienční glosa rukou konce 13. nebo počátku 14. století *Liber sancte Marie virginis in Sancta Corona*, a dvou na f. 121^v – nejprve rukou přelomu 14. a 15. století *Liber sancte beate virginis in Sancta Corona* a rukou počátku 14. století již silně vybledlá provenienční zmínka *Liber sancta (... ..) in Sancta Corona*. Z těchto příspěvků se dá tedy usuzovat, že na konci 13. nejpozději pak na počátku 14. století náležel rukopis zlatokorunskému konventu.

Můžeme ale hledat původ rukopisu ve zdejším monasteriu? Jak známo, zlatokorunský klášter založil v roce 1263 Přemysl Otakar II.,²⁴ a pakliže rukopis vznikl v polovině (tedy před samotným zřízením jihočeské fundace), nebo během druhé poloviny 13. století (krátce po jeho založení), je jen velmi obtížné přisuzovat rukopisu zlatokorunskou provenienci. Zdejší skriptorium by v takovém případě muselo fungovat již velmi krátce po samotném založení jihočeské fundace. Lukáš Reitinger ve své diplomové práci klade počátky zlatokorunského skriptoria do souvislosti s nástupem druhé generace řádových bratrů,²⁵ to znamená do průběhu třetí čtvrtiny 13. století. Nelze tedy zlatokorunskou provenienci zcela vyloučit, ale je velmi pravděpodobné, že Tomášův Komentář získalo opatství jako dar krátce po svém založení z jiného cisterciáckého kláštera. V úvahu přicházejí především dva. Jako první dolnorakouský mateřský klášter Heiligenkreuz, odkud přišli první šedí mniši a mohli jej tak do nové fundace přinést spolu s jiným vybavením.²⁶ Druhým jsou pak západočeské Plasy, které mezi lety 1281–1400 převzaly maternitu právě od Heiligenkreuzu.²⁷ Lze předpokládat, že i nový mateřský klášter se snažil podporovat osazenstvo Zlaté Koruny, a to nejen finančními prostředky, ale pravděpodobně i doplněním stávající knihovny o nové, zpočátku především uživatelské kodexy, které pomáhaly rychleji rozvíjet duchovní život v klášteře.

²³ C h a r v á t o v á , Kateřina: *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 II.* Praha 2002, s. 95.

²⁴ C h a r v á t o v á , K.: *Dějiny cisterciáckého řádu II.*, s. 81.

²⁵ R e i t i n g e r , Lukáš: *Listinná činnost cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně v letech 1263–1315 a graduál opata Heřmana.* Brno 2007 (netištěná diplomová práce), s. 40.

²⁶ Odchod mnichů z Heiligenkreuzu do nové fundace v jižních Čechách popisuje druhé pokračování heiligenkreuzských letopisů *Continuatio Sancrucensis II.* edd. Gerg Heinrich Pertz. MGH SS IX. Hannover 1851, s. 645.

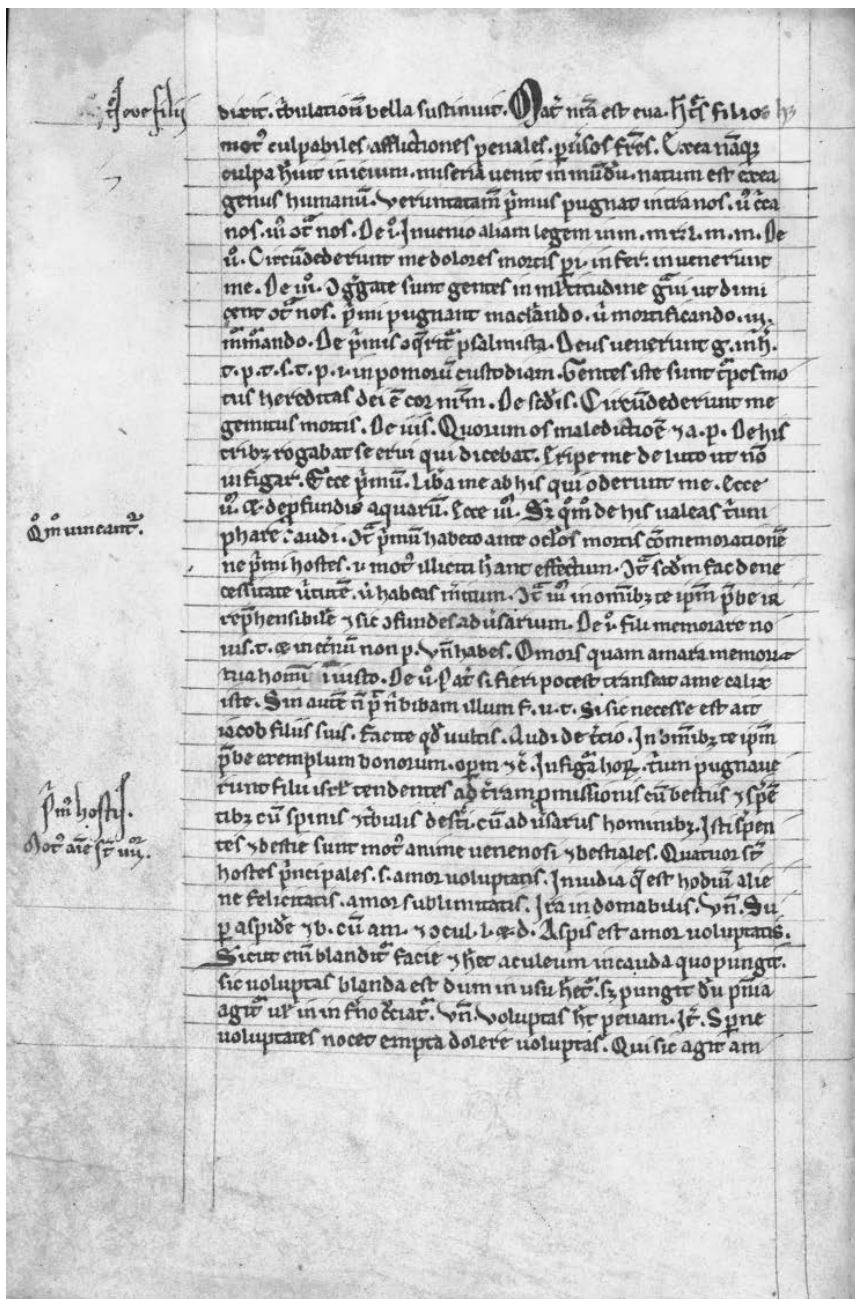
²⁷ C h a r v á t o v á , K.: *Dějiny cisterciáckého řádu II.*, s. 87–88.

Tato krátká stat' si nekladla za cíl zjistit provenienci rukopisu DA III 6, ale pouze seznámit čtenáře s jeho autory, skladbou, výzdobou a na konci nastínit otázku možného místa vzniku. Zda jeho původ hledat v Heiligenkreuzu, Plasích nebo jiném českém či zahraničním klášterním skriptoriu, bude nutné výsledky této krátké statě porovnat s dalšími rukopisnými památkami. Ale nejen ty nám mohou poskytnout důležité informace, které by osvětlily původ Tomášova Komentáře. Nesmíme zapomínat také na prameny diplomatického charakteru, jež přinášejí další materii k bádání.

THOMAE CISTERCIENSIS – IN CANTICA CANTICORUM COMMENTARI, LIBRI QUINQUE

Der vorliegende Beitrag beschäftigt sich mit einer Handschrift in der Bibliothek der Königlichen Kanonie der Prämonstratenser von Strahov. Die Handschrift enthält fünf Kapitel des Hoheliedkommentars von Thomas Cisterciensis. Dieser Artikel stellt den Lesern die Strahover Handschrift mithilfe der ausführlichen kodikologischen und paläographischen Analyse vor und bedenkt die Provenienz der Handschrift.

Obwohl diese Sehenswürdigkeit heute zum Vermögen des Strahover Stifts gehört, war es so nicht immer. Dank der Provenienzbemerkungen wissen wir, dass auch die Zisterzienserabtei Goldenkron die Handschrift um die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts besaß. Diese südböhmische Stiftung von Přemysl Otakar II. muss aber nicht für ihren ersten Benutzer gehalten werden. Noch dazu können wir über zwei andere Stiftungen nachdenken. Zuerst kommt niederösterreichisches Kloster Heiligenkreuz in Frage, woher die ersten Mönche kamen und die Grundausrüstung mitbrachten, dann auch das Kloster Plasy in Westböhmen, das in den Jahren 1281 bis 1400 die Mutterschaft vom Heiligenkreuz übernahm. Zur Feststellung der Handschriftprovenienz müssen die Ergebnisse dieser kurzen Analyse mit anderen Handschriften Böhmisch- oder Fremdprovenienz verglichen werden.

Obi. 1. Thomas Cisterciensis, Commentaria in Cantica canticorum, Knihovna Královské kanonie premonstrátu na Strahově, sg. DA III 6, f. 31^v.

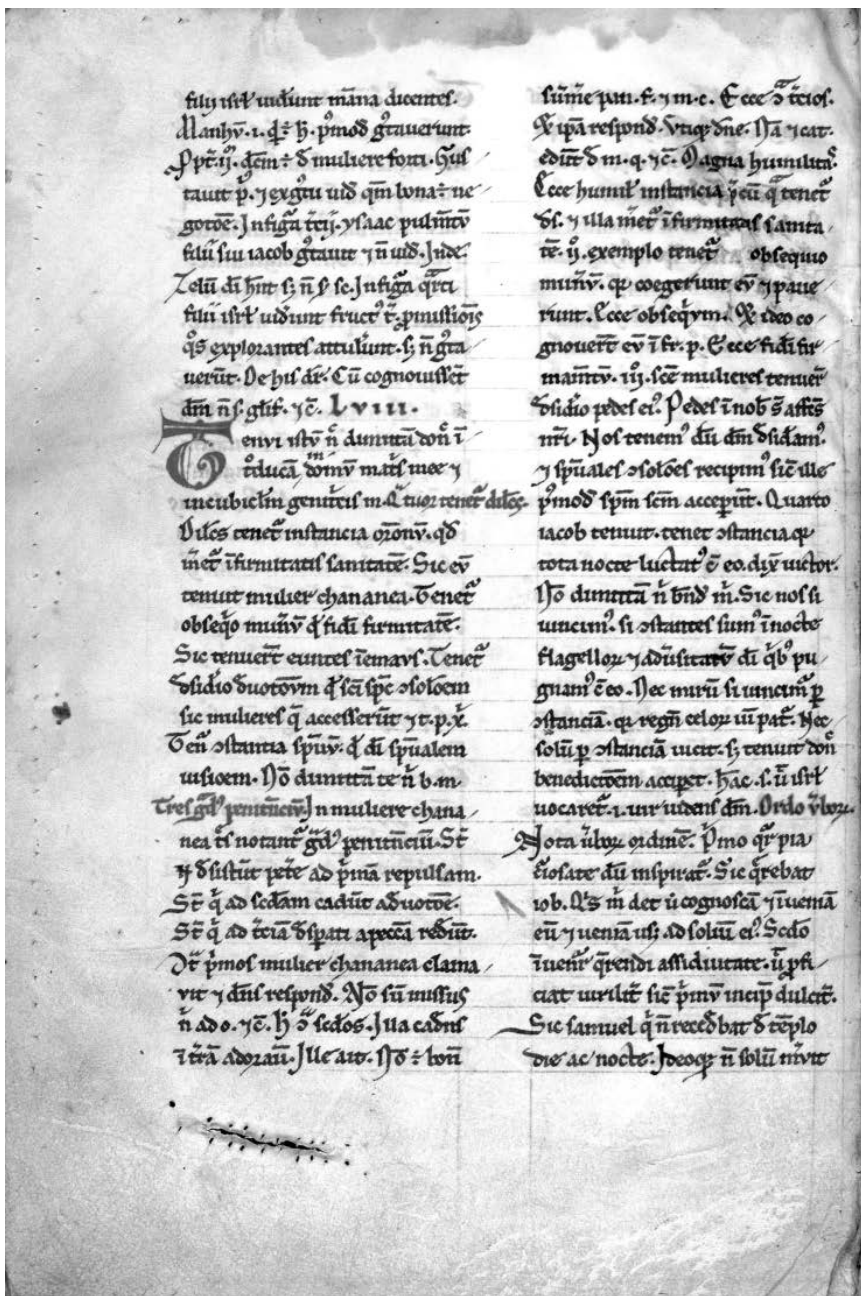
primum dicitur: aut i. audi. tenete. Istud autem quod legitur deum. primum autem
 lit. angelus ad mariam omoniconum. Secundum discipulis et deceptorum.
 Tertium certario videns illud sonum. Quartum est mulieribus consolatorum.
 Primum scilicet est fructus uirginis fecunditatis. in eorum omnibus lesa maie-
 stas. in peccatum in gratitudinis. in u. cepit secundo ea stante qm
 nre resurrectionis. In primo noua laudamus gratiam. et secundum gratiam
 caueclam. et in patientiam. in quarto occupum leticiam. Iuxta au-
 tem dicitur: ualere. quod ualde tenere. ecce leticia sub quo respirant de hac. i.
 saluatoris. Tunc accesserunt ex fiducia saluatoris. primum de-
 bemus recedere peccatum fugiendo. Secundo accede apertum. amando.
 in. recede supra gaudia exemplado. In primo sumus ex pedicioris.
 in secundo scioris. in u. iocundiores. De primo. Luce de babylone. He-
 u. accedat ad eum et illuminamini. De u. ego dixi in excessu uisus me-
 rca. et otand u. autem quod quidam tenent pedes eius. i. q. affertur hinc ea hum-
 nitate apertum. Quidam pedes qui diuinitatis et humanitatis admittit
 unionem. Quidam caput quod exemplant maiestatem. primum primum de-
 mia et uitate. Secundo fuerit caritate. Tercio spiritum claritate. primum con-
 erunt pedes dicentes. apertum passus est pro nobis uobis resti et. i. ca. scilicet
 admiratione. dicunt. u. hum. ca. e. h. in nobis. Tercio dicunt.
 Reuelata facie gratiam dei spectant. Pedes tenent maria magda-
 lena. quoniam pedes lacrimis perfudit. pedes iohannes quoniam se uisus in cena
 recubuit. caput illa mulier quod nardum se caput ipsius recubuit
 effudit. Qui pedes est ioseph nobili scione se petunt eum in
 corde. Sicur. et. ioseph aromanibus odium desiderii et amoni.
 spondone munda in uoluntate pietatis lapide claudunt formi-
 dinis. i. lapide u. aliqui duricia designat. Itaque in fortitudinis
 amoni lapide claudunt est sine adrogand u. bonum quoniam nob-
 iate durissimus ab anglo magni ostium. lapis est reuoluentis.
 i. duricia remouenda. Tercio est h. duricia. quod ma. obstinac. pec-
 caroni. scilicet auari sapientis. in serie fortitudinis. primum est la-
 pis sub quo iuxta seebat lazarus. Secundo lapis sub quo rogebatur
 purus. Tercio lapis in quo sepultus est dominus primum reuoluit
 iude. Tercio. Tollite lapide. sub quo ostium in se. quod ostium aucte
 duriciam obstinationis u. iacob qui dicitur supplantari. i. qui sub

Obr. 2. Thomas Cisterciensis, Commentaria in Cantica canticorum, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sg. DA III 6, f. 48^v.

paup̄e apotent. It̄ ū apur̄ ḡ d̄i sal̄ n̄ri. ū ū uam̄. lo. r̄p. r̄l.
 fact̄ ē iudiciū. f̄er̄ ream̄ mea ap̄ par̄m. Debebam̄ enī ei hoīem
 sū p̄ccō. q̄ ab̄stulim̄ ei maḡa q̄ p̄ccaū. It̄ r̄ ei sum̄ qm̄ ip̄o relida
 orabo ad̄ h̄esum̄. Via p̄ ad̄m̄. qm̄ am̄ ad̄ r̄is et̄ recessim̄. Ipe solū d̄ d̄i.
 et̄ p̄iaū reat̄. ut̄ rep̄at̄ ad̄ regn̄. P̄mū uascedo. et̄ moriedo. n̄i refuget̄ do.
Hasc̄cedo. In p̄mo ad̄ uerū uen̄ ad̄ redim̄tū. In ū ad̄ sanadū. Igo iqd̄
 sanabo or̄ione p̄. m. Sanat̄ aīe or̄ione. sanat̄ corp̄ale infirmitat̄.
 sanat̄ cor̄ hoīem. Deq̄. Sana am̄am. m. q. p. e. De ū sanadū leḡos.
 Or̄iū. Sana me d. r̄. Ipe enī sanadū male h̄ares op̄. Hos ad̄ uer̄. Ipe
 ē q̄ sanat̄ or̄os cor̄. De liguor̄ n̄ros r̄p. e. r̄. P̄ra m̄isr̄ ūb̄. r̄e.
 Ideo uen̄ am̄at̄. Ipe enī p̄o d̄ilect̄ nos. Ipe ē eī am̄arū fr̄m̄. r̄ p̄ ist̄
 Ven̄ roccul̄. Ipe enī relatur̄ ab̄sc̄dar̄ maḡ cor̄. Siq̄s air̄ ap̄ur̄
 m̄ m̄r̄bo ad̄ il. r̄. c̄l. r̄p. m. Quoq̄ d̄ic. V̄lpe. fo. h. ru. ca. f.
 a. h. u. h. u. c. l. r̄. In h̄ nos et̄ er̄nd̄ ad̄ disciplina. q̄ uen̄ ad̄ docend̄
 nos. v. p̄. V̄n̄ canim̄. Q̄ regis̄ ist̄. r̄. q̄. d. u. o. i. In ū ad̄ uerū er̄
 tr̄ibit̄. Tr̄ibit̄ ē expectatio iudicij. r̄igus emulatio q̄ sup̄t̄e ad̄ uer̄os.
Heredū ē enī uide im̄an̄ di uen̄entis. N̄s pot̄ cogitare d̄e ad̄ uer̄
 t̄er̄. Ipe enī q̄. r̄. q̄. r̄. f. Peccō ūb̄ r̄ra. d̄. f. r̄. r̄. Q̄. St̄ peccō
 en̄on̄. calūlent̄. Q̄. S̄ue d̄abi genit̄. V̄b̄ sup̄ se uat̄ iudic̄.
 sub̄ se m̄f̄m̄ am̄as d̄uor̄ m̄r̄. ca. se m̄id̄ ar̄deȳt̄. m̄r̄ se coḡoim̄
 accusant̄. Sciencia testimonij p̄hibent̄. I f̄er̄ peccōȳ d̄iscul
 sio. bonoȳ. q̄n̄ f̄er̄ exp̄t̄io d̄ap̄nabilis s̄ue p̄latio. V̄n̄ r̄ed̄ fundoȳ
 em̄nat̄. P̄mū d̄ic̄ d̄i. T̄mes̄ f̄er̄. l. e. r̄. d̄. u. ar. u. i. Sc̄is̄ d̄y. Q̄
 ego m̄f̄m̄ r̄. l. c̄i d̄y. Dies illar̄. H̄ia sc̄ebat̄ in par̄tere
 man̄ q̄ ap̄ebat̄ b̄ahat̄. Janē rechel. phares. i. m̄m̄an̄. ap̄p̄d̄.
 or̄ uis̄. In m̄an̄ pecc̄a q̄ s̄i m̄tia. App̄ndit̄ bona r̄i uer̄a tr̄ pau
 ca. om̄is̄it̄ malos ap̄ata. Iste er̄t̄ manifest̄. q̄ d̄s ma. v̄. r̄ibit̄
 malis. In h̄ uen̄er̄ p̄ nos s̄is̄m̄ boni. q̄ p̄cc̄o i er̄t̄ nob̄ ad̄ uoc̄at̄
 q̄ uider̄. Q̄. a ad̄ uoc̄at̄ h̄m̄ ap̄ p̄m̄. i. h̄m̄. f̄. q̄. f̄. e. p̄. uer̄atio. p̄. p̄.
 In h̄ uen̄ ad̄ saluandū. V̄n̄ canam̄. C̄ecita d̄is̄ pot̄encia. r̄er̄u. r̄.
 h̄ms̄ i q̄. q̄m̄ redem̄ amor̄. ad̄ dem̄is̄ p̄ar̄. a uer̄i r̄is̄atioe
 q̄ ū t̄en̄eam̄ anḡel̄caū ap̄t̄o d̄ic̄t̄i. Deponentes̄ sc̄dm̄ p̄st̄ina
 r̄is̄atioem̄ uer̄em̄ hoīem̄ q̄ cor̄ r̄u p̄t̄ur̄ sc̄dm̄ d̄f̄udia er̄oz̄y.
 Ad̄ s̄ilic̄itudinē. r̄. id̄ uer̄ nouū hoīem̄ q̄. d̄. e. f̄. r̄. v.

Heredū
 ap̄p̄
 nob̄.

Obr. 3. Thomas Cisterciensis, Commentaria in Cantica canticorum, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sg. DA III 6, f. 82v.

Obr. 4. Thomas Cisterciensis, Commentaria in Cantica canticorum, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sg. DA III 6, f. 119^v.

